

Jiří Macháček
Masarykova univerzita Brno
17. prosince 2014

Posudek na disertační práci

Mgr. Lukáše Holaty

ZMĚNY OSÍDLENÍ V POZDNÍM STŘEDOVĚKU A RANÉM NOVOVĚKU

(Plzeň 2014)

Disertační práce Lukáše Holaty se zabývá primárně zanikáním středověkých a raně novověkých sídel, i když její název deklaruje poněkud širší záběr. Zvolené téma však jednoznačně patří do repertoáru hlavních otázek evropské historiografie i archeologie středověku. Tento zájem je oprávněný. Vždyť jen v českých zemích mělo zaniknout více než pět tisíc sídel. L. Holata k tématu také přistoupil odpovídajícím a velkorysým způsobem. Na 257 stranách hutného textu, 56 grafech a 88 obrázcích seznamuje čtenáře nejen s přehledem dosavadního evropského bádání, ale především formuluje teoretický rámec tohoto významného fenoménu, který následně doplňuje o výsledky vlastního bádání. Postupuje při tom důsledně podle jasně definované metody, kterou je pro něj artefaktuální archeologie E. Neustupného. V tomto ohledu patří Holatova disertace k nejlepším plodům plzeňské archeologické školy.

Holata upozorňuje, že velký zájem, kterému se téma zanikání sídel těší v evropské vědě, vedl k znepréhlednění celé problematiky, která je přesycena nejrůznějšími úvahami o příčinách tohoto fenoménu. Sám se pokouší o systematizaci příčin zániku, přičemž vychází z dialektické jednoty struktur a událostí - což je úhelný kámen artefaktuální archeologie. Klasifikuje konkrétní události, které mohly provázet zanikání sídel. V zásadě je dělí na dobrovolné opouštění a násilné vysídlení či jinak dramatické vylidnění. Zamýšlí se i nad explanačním potenciálem naračnického přístupu, který podle něj není příliš velký (s výjimkou některých naprosto fatálních událostí, jaký je např. výbuch sopky). Mnohem větší možnosti nabízí strukturální přístup, který však trpí přílišnou generalizací. Holata se pak po vzoru svého učitele E. Neustupného snaží oba přístupy uvést do souladu.

Děje se tak především v empirické části práce, kde vyhodnotil dva regiony - Dražanskou vrchovinu, která patří díky práci E. Černého ke klasickým oblastem výzkumu zaniklých středověkých vesnic, a Rokycansko, kde v posledních letech probíhá intenzivní výzkumná činnost Katedry archeologie Západočeské univerzity. Disertant obě území nejprve podrobně charakterizuje z hlediska přírodního prostředí, dějin bádání i historického vývoje a

struktury středověkého osídlení. Zvláštní pozornost pak věnuje výběru a popisu faktorů přírodního prostředí, které podle něj mohly ovlivnit vývoj osídlení. To je mimořádně důležité, protože vlastnosti přírodního prostředí tvoří následně významnou část deskriptorů, které vstupují do syntetické fáze archeologický metody. V žádném případě však nelze říci, že by Holata byl ekologickým deterministou. Více než polovina kvalit jeho deskriptivního systému je bezprostředně spojena s přítomností člověka v kulturní krajině, a je tedy artefaktuální povahy. Při výběru všech kvalit vychází z teoretického modelu, který si na počátku definoval. Pokouší se vybrat takové jevy, které jednak způsobují náchylnost k zanikání, jednak působí preventivně proti zanikání. Jeho deskriptivní systém je tak opřen o velice solidní teoretickou bázi, což je metodologicky příkladné. Vytknout lze pouze to, že zatímco vlastnosti přírodního prostředí jsou jasně klasifikovány a popsány, jejich artefaktuální protějšky jsou jen implicitně obsaženy v kapitole o sociálně-ekonomické situaci v pozdním středověku a raném novověku.

S pomocí formalizovaných metod (PCA) následně disertant vyhledává v datech skryté struktury, které by nejlépe charakterizovaly osídlení v obou geograficky odlišných regionech, jež, opět metodologicky správně, vyhodnocuje odděleně. Kvalitami vstupní deskriptivní matice jsou ony přírodní i artefaktuální vlastnosti krajiny a entitami sídla v ní zakomponovaná. Na tomto místě musím uvést jednu závažnější výhradu. Zatímco deskriptory jsou jasně vyjmenovány a kvantifikovány, pak o entitách se nedozvídáme takřka nic. Chybí především jejich počet, který musí být uveden v úvodu každé analýzy hlavních komponent. Jde o velice významný údaj, který dokumentuje robustnost matematicko-statistického řešení.

Nadbytečně působí kapitola 12.1 Komparace zaniklých a dosud existujících polních systémů, která již byla publikována jinde a která zde jen zbytečně rozměšuje text.

Výsledky analýzy hlavních komponent disertant velice detailně komentuje. Tato část textu klade na čtenáře velké nároky a mohla by být podstatným způsobem zestručněna. Řada informací se totiž několikanásobně opakuje.

Pro externí validaci využívá údaje o tom, zda sídlo zaniklo či přežilo různé dějinné turbulence, resp. bylo obnoveno. Hlavním výstupem této části práce, která reprezentuje původní Holatův výzkum, je kapitola 14, v níž komparuje výsledky z obou regionů. Konstatuje, že neobjevil žádného univerzálního hybatele, který by způsoboval zanikání sídel. Zřejmě ani neexistoval. Přesto se mu porovnáváním zaniklých a žijících vsí podařilo identifikovat některé základní trendy. Nejnáchylnější k zániku byla sídla, která byla lokalizována v hustém osídlení, s malým rozsahem zázemí, v bezprostřední blízkosti centrálních sídel - u nich se projevila tendence ke koncentraci osídlení. Druhým ohrožujícím jevem byla periferní poloha v krajině s horšími podmínkami k zemědělství. Preventivně

naopak působil méně členitý terén, s nímž souviselo dostupnější a větší zázemí vsí. V datech se provila i určitá lokální specifika. Pro přežití sídel na Rokycansku bylo důležité blízké umístění hutí, resp. trhových míst a hlavních komunikací, zatímco na Drahanské vrchovině to byla spíše úrodná krajina a blízkost větších vodotečí. Je důležité, že se nepotvrdilo obecné a bez hlubší reflexe často opakované konstatování, že sídla byla k zániku více náchylná v méně příhodném prostředí, kde je i nižší potenciál k zemědělskému využití. Samy o sobě nezpůsobovaly takové podmínky automatický zánik sídlišť.

Velice sympaticky působí varování a sebekritická reflexe disertanta, který uvádí, že "je třeba počítat s tím, že deskriptivním systémem nemusely být postihnuty právě ty charakteristiky, které vytvářely prevenci vůči zániku" a dodejme ani ty, které zanikání způsobovaly. To otevírá cestu dalšímu bádání a zlepšování teorie celého zkoumaného archeologického kontextu, což je základní předpoklad úspěšné aplikace iterativní archeologické metody.

Jako jistý bonus je pak na konec práce vložena kapitola o změnách osídlení během třicetileté války. Tato část by se opět dobře uplatnila jako samostatná studie. V disertaci působí neorganicky.

Práce je doplněna velice kvalitními obrazovými přílohami, instruktivními grafy a obsáhlým seznamem naší i zahraniční literatury.

Závěrem mého posudku mohu pouze konstatovat, že disertační práce Lukáše Holaty je na vysoké úrovni a jednoznačně ji doporučuji k obhajobě.

Do rozpravy předkládám otázku, proč disertant místo analýzy hlavních komponent nepoužil jako formalizovanou metodu diskriminační analýzu, s jejíž pomocí by mohl asi lépe identifikovat vlastnosti, které odlišují zaniklá a živá sídla.

V Brně dne 17. 12. 2014

Prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.